

EXCURSIO

À

LAS GUILLERIAS.

23, 24 y 25 Mars 1884.

Lo dia 23 sortiam en lo primer tren de la línea de Fransa, (interior) los excursionistas Srs. Aulestia, Faura, Gich, Coll y Gasch, Vial, Farnés y 'l qui té l'honor de llegirvos aquesta memoria, als qui acompanyaren los Srs. Castellet y Llopis, que s' dirigian á Gerona pera visitar aquella ciutat.

D' HOSTALRICH Á ARBUCIAS.

A la estació d' Hostalrich deixárem lo tren y prenguérem un dels carruatjes que fan lo camí d' aquesta vila á Arbucias y viceversa.

Arbucias dista 15 1/2 K. d' Hostalrich per carretera perfectament conservada, la que segueix lo preciós y ja bastant conegut rieral tributari del Tordera, dominat en gran part de sa extensió pel enlayrat turó de Montsoriu,

ahont encara s' hi assentan las románticas ruinas del que fou castell dels Cabreras, dominadas á sa vegada pel Montseny, que mostra los descarnats grenys de las Agudas, com altre castell colossal á punt d' estimbarse singles avall en ruina.

Aquest rieral, ab sa carretera ombrejada de castanyers borts, vessant d' aygua per tot arreu, ja rodejat de boscos de desordenadas alzinas sureras, ja vorejat de planells cuberts de prats inundats y de ben arrengheradas y espesas pollancredas, en los que s' ostentan ricas masias, es una de las valls de mes renom á Catalunya, per mes que no oferesca la grandiositat ab que 's presentan las valls pirenenas. Se deu aquesta fama á la facilitat ab que 's comunica ab lo ferro carril y á la concurrencia de forasters, per esser camí de las saludables ayguas de S. Hilari.

Ab 1 h. 40 minuts recorregué 'l carruatge los 15 $\frac{1}{2}$ K. citats havent perdut 5 minuts á l' hostel de la Conna, que se troba á menys d' 1 K. de la estació d' Hostalrich en l' antich camí carreter de Fransa. Passat l' hostel se trenca á la dreta pera atravessar lo ferro carril y entrar á la vall d' Arbucias remontant son marge esquer. Abans del K. 3 se deixa á la esquerra lo poble de *Gaserans* agregat al ajuntament de Buxalleu y distant poch minuts de la carretera. Lo camí va tallant una serreta, baixa y cuberta de bosch, entre quinas estribacions se troba, després del K. 3 y á uns 15 minuts á la dreta de la carretera, lo poble de *Grions* d' uns 70 abitans agregat al ajuntament de S. Feliu de Buxalleu.

A dit poble pertanyen la rica masia *can Monner* y altra casa *can Vendrell*, que 's troban á 4 K. La vall va estrenyentse paulatinament y comensa á veures d' aprop (K. 6)

lo turó de Montsoriu y despres los pichs de Morou y las Agudas de Montseny; se passa 'l riu per un pont, lo qual, com totas las demes obras de fàbrica del camí, té 'ls ànguls voradas y guardarodas fets d' fina pedra cendrosa jaspiada, lo que dona un aspecte molt bonich à ditas obras. A la dreta queda la casa Garduia, pertanyent al poble de S. Feliu de Buxalleu.

Despres (K. 7) se travessa 'l plà conresat de Garduix, ab varias casetas. A la esquerra se separa 'l camí de Breda (K. 8) que 's troba à 40 minuts del nostre passant pel coll de n' Orri y se travessa novament la riera, que bull en petites cascates per dessota 'l pont, dit de *can Sarrat*, colocat aquest en lloch sumament pintoresch. La vall s' extreny extraordinariament formant un verdader còngost y vá sempre rodejant la base del turó de Montsoriu que, ab altres accidents mes baixos, forma la serra divisoria dels ayguavessos dels rierals de Breda y d' Arbucias.

Als 10 K. se troban las casas Vilá y Hortra situadas en un planell, pertanyens à S. Feliu de Buxalleu, quin poble se troba à 45 minuts à la dreta. Es cap d' un ajuntament de 1548 habitants que forma ab Gaserans, Grions y Masanas. Lo poble en sí no conté gayre més de 200 habitants.

Novament se travessa la riera y la vall s' aixampla, sempre dominada pel turó de Montsoriu que va prenent la figura d' un cono perfecte. Lo paysatge (K. 12) se presenta menys accidentat, veyentshi, voltada de camps de conreu, la gran masia ab capella nomenada *can Blanch* (K. 13), passada la qual es notable també en la carretera un gran mur sobre un revolt del riu. Altra masia, *can Quadras*, se troba en lo K. 14 y desde aquest punt se veu ja la vila, ahont s' hi entra per dessota de la magnífica volta de fu-

llatje que ofereixen los castanyers borts que vorejan la carretera.

ARBUCIAS.

15¹/₂ K. *Arbucias*; de *Arbucii* (arbósos), es una Vila de 3366 habitants, cap d' ajuntament que forma ab Joanet, Liors, S. Quirse d' Arbucias, y S. Pere Desplá, residència d' un comandant d' armas y punt de la Guardia civil, situat al peu de la falda N. E. del Montseny, á abdos marges de la riera del seu nom sobre la que té un pont de pedra. Pertany al partit de Sta. Coloma de Farnés, al bisbat de Gerona y á la antiga baronia de Montsoriu.

Son clima es humit y temperat. Te aspecte alegre; lo caseriu está format de bons edificis en general y se treballa en la renovació d' altres. Hi ha passeig en lo carrer de Camprodon, per hont passa la carretera que es lo carrer principal; en lo carrer de Magnes y en l' Estenedor, fila de casas y arbres en lo marge esquerra de la riera, part d' amunt de la vila.

Lo viatjer hi troba estada á la fonda d' en Francisco Ferrer nomenada *can Pol*, situada en lo citat carrer de Camprodon, davant de la administració dels carruatjes que fan la carrera d' Hostalrich. Pensió diaria, 6 pessetas; dinar 2 pessetas 50 centims, á las 12; sopar, 2 pessetas 50 centims, á las 8; llit y servey 1 pesseta. (café del meteix nom y sala de ball en los baixos) Altra posada més modesta y económic: *can Jombo*. Casa que arreglan menjar: (preus arreglats) *carniceria de Joseph Torras*, Cafés: ademés del de *can Pol*, lo del *Xich Rascla* y lo d' *en Non*.

La pintoresca situació d' Arbucias y sa proximitat á S. Hilari, ahont las habitacions costan un ull de la cara, han

sigut motiu pera que 'ls vehins arreglassen habitacions amobladas, que 's llogan ab servey de llits, cuyna etc. pels tres mesos de la temporada als preus de 100 á 200 pesetas mensuals, segons ellas, per una familia regular de 4 á 6 personas.

Las ayguas de la *Font picant* de S. Hilari se reparteixen á domicili á las 5 del matí, hora en que sen fá la distribució á S. Hilari meteix (25 centims una ampolla de gaseosa).

Hi há pels encontorns diferentas fonts que á l' estiu son lloch de cita y esbarjo dels forarsters: la *de Ferrús*, situada á 1 hora 30 minuts, dona una aygua ferruginosa molt estimada, que es conduhida en cantis á la població pel preu del transport; la *del Palau* y la *d' En Mala*, abduas ab petits restaurants á l' estiu; las de *Can Quadras* y *Can Payrana* y la *del Butifarró*, son també concorregudas.

La festa mayor s' hi celebra 'l tercer diumenge d' Agost; firas lo dia de S. Sebastiá (20 Jener) y per la Anunciació (25 Mars).

A mes de ditas firas hi ha mercat á la plasa cada diumenge.

Entre 'ls edificis publichs deuhem citarse la iglesia parroquial ab un retaule gòtich y la de la Pietat vulgarment nomenada *la Capella*; la casa de la vila; la d' Escolas públicas, no acabada encara; un hospital pera 'ls pobres de la població, servit per Germanas carmelitas que 's dedican també á la ensenyansa, y finalment, un escorxador.

La industria de la localitat es en general la agrícola y sas derivadas. S' explotan especialment los boscos pera fer rodells y fustas de bota, carbó, suro, llenyas etc. També s' hi fá cullita de fruytas. Apart d' aquestas mereix ci-

tarse una adobaria d' ahont surten los curtits mes estimats d' Espanya.

Las comunicacions de la vila ab las comarcas circum-vehinas son totas per camins de ferradura, á escepció de la carretera descrita que, si bé avuy sols está en explotació fins á Arbucias, deu continuarse fins á la Font picant de S. Hilari. Estan treballant en la construcció dels 13 K. que hi ha entre Arbucias y Sant Hilari y fins á la Font picant hi haurá 4 K. mes: la extensió total donchs desde Hostalrich á la Font picant serà de uns 32 $\frac{1}{2}$ K. Aquesta carretera pertany al Estat y es de tercer ordre. Així que arribi á S. Hilari la vall del Tordera estarà en comunicació ab la plana de Vich per camí de carruatje, per la combinació que resultarà ab la carretera que vá de Vich al confí de la provincia de Barcelona (uns 25 Kilometres) en direcció á S. Hilari; sols seria de desitjar que la provincia de Gerona fes las obras necessarias en lo tros de 6 K. que á ella pertany, puix si bé la diputació provincial de Barcelona ha fet á sas costas algunas reparacions en l' antich camí vehinal, ab tot y pertanyer á Gerona, no son aquéstas suficientes pera mantenir enterament cómodas y expeditas las comunicacions, sobre tot tractanse d' una localitat tan concorreguda de viatjers com S. Hilari.

Los cotxes que fan lo servey ab Hostalrich van y tornan de dita estació quatre vegadas al dia: duas pera 'ls trens descendents y duas pera 'ls ascendets: asientos á una pesseta 50 centims; cupé reservat 2 pesetas; pera la gent del poble 1 pesseta tot: administració y despaig d' assientos anticipat: á Barcelona en lo Despaig central del ferro carril de Fransa y á Arbucias davánt de la Fonda de Pol.

Las excursions á fer desde Arbucias son: al castell de

Montseriu, hora y 30 minuts; á la montanya de Montseny, especialment al santuari de Sta. Fé, (3 horas), turó del Home y Pich de las Agudas (2 horas de Sta. Fé) y al santuari de S. Marsal; com també á Sant. Hilari y á Viladrau, Espinelvas y part de las Guillerias.

Essent tots aquestos camins de ferradura, pera ferlos ab certa comoditat es precis llogar matxos que 's pagan á Arbucias á 5 pesetas diarias y la manutenció del mosso de peu. D' Arbucias á Sant Hilari ó vice-versa, hi ha establert especialment un servey esmerat de cavalleries á 3 pessetas 50 centims sense altre gasto.

Las comunicacions postals venen á càrrech d' una cartería, dependent d' Hostalrich, situada á la plassa. La correspondencia 's reparteix á mitj dia y s' expedeix á la 1 de la tarde. A l' estiu sol haverhi duas expedicions: la ordinaria y una altra á la tarde.

Pera acabar ab tot lo que 's refereix á Arbucias, inseguint las instruccions consignadas en lo *Memorandum del excursionista*, quina utilitat se veu demostrada ab los datos fins aqui anotats, molts dels quals hagueran passat per alt sense la seva ajuda, vos continúo una llista dels pobles circunvehins y llurs distancias de la vila. Son los següents.

al N.	Sant Hilari Sacalm.	. . .	2 horas 30 min.
NO.	{	Espinelvas.	3 »
		Viladrau.	3 »
O.	Montseny.. . . .	. . . . .	4 »
SO.	Fogás.	. . . . .	4 »
S.	Riells.	. . . . .	2 »
SE.	Breda.	. . . . .	2 »
E.	S. Feliu de Buxalleu.	. . . . .	2 »
NE.	S. Miguel de Cladells.	. . . . .	2 » 30 min.

D' ARBUCIAS Á SANT HILARI SACALM.

(Per S. Pere Desplá.)

Sortiam d' Arbucias á la 1,05 min. de la tarde dirigint-nos pel Estenedor, ahont s' hi veu l' edifici, á mitj acabar, destinat á Escola pública de noys, y, més amunt, la adoberia de l' Antich, citada abans. Se segueix per lo marge esquer de la riera, lo camí de Viladrau en lo que s' hi veuhen (la 1.12 minuts) bonicas casas ab jardins (7 min), propias d' alguns dels barcelonins que estihuejan á la vila.

Lo Montseny ab son aspre pich de las Agudas per cimera, se mostrava á la nostra esquerra, cap á Ponent, barrejat entre las boyras grassas que llepavan sas singleras, mentres lo sol de la tarde feya destacar blavosa la gegantina silueta clapejada de tons diversos y retallada de fantásticas líneas.

Deixárem á poch lo camí de Viladrau (17 min.) á la esquerra (la 1,22 min.) pera emprendre un corriol en ascensió, junt al que 's troba la *Font del Palau* en un petit ubach á la dreta. Se coneix aquest caminet en la localitat ab lo nom de *camí de can Farré de S. Pere*. A la 1,25 minuts passavam per *Can Palau* (20 min.), entre camps, vinyas, pins y oliveras. Mirant endarrera dominavam tot lo Sot d' Arbucias ó sia la vall á que dona nom la vila que veyam també al nostres peus.

La perspectiva se va engrandint y al arribar en vistas de la casa dita *can Momplet*, que queda á la esquerra (la 1.44 minuts) se (39 min.) gosa del grandióse efecte que presenta la massa del Montseny, d' ahont se destacan lo turó d'

Arenys (ó Pích de Té), lo turó Gros y las Agudas que sempre ho dominan tot.

Lo país no cambia de aspecte, corrent lo camí per terra de sauló entre esqueys, fins á (48 min.) la 1'53 hora en que comensárem á trobar castanyers.

Passàrem, quinze minuts després, per las casas nomenadas *cal Tort*, *cal Fasol*, *can Petracas* (1 h. 6 min.) y *cal Francisco* (las 2.11 m.) ahont fèrem un *alto* pera reposar de la fatigosa pujada. S' ovirava á la dreta dalt d' un serrat lo poble de Joanet, per hont passa lo trassat de la carretera de Sant Hilari, en construcció, com hi passa també 'l camí de ferradura actual.

Tornàrem á caminar á las 2,15, sempre pujant entre bosch de tall y castanyers, fins (1 h. 21 min.) al còllet nomenat *Pla de Vern* (las 2.30 m.) desde 'l que, mirant á la esquerra, se desplega lo massís del Montseny en tota sa grandiosa extensió, comprenent la montanya de Matagalls, entre la qual y la de Montseny, propiament dita, se veu la pregona depressió que forma 'l coll de S. Marsal. En oposada direcció se continúa dominant las serras per hont ascendeix lo camí de S. Hilari per Joanet.

Passat lo *Pla de Vern* (las 2,33 m.) (1 h. 24 min.), entre bosch de tall y alsinas y sempre per terra de sauló, s' arribá á S. PERE DESPLÁ á las 2,45 (1 h. 36 min.), ahont nos paràrem bona estona examinant la sencilla iglesia románica preciosament conservada que dona nom á la localitat y de la que 's diu que fou la mes antiga parroquia que 's trobava en lo camí vell de Girona á Vich. Es de reduidas proporcions y d' una sola nau, terminada á Orient, per un abside semicircular, y té la entrada oberta en lo mur de Mitjorn per medi d' una molt petita porteta senzilla-

ment ornamentada. Aquesta iglesia está unida á la masía de *can Farré*, quin propietari ho es també de la iglesia.

En lo mapa de la provincia de Girona publicat per lo distingit geógrafo Sr. Coello, resultan aquesta iglesia y masía mal situadas prop del rieral d' Arbucias y en son marge dret. La verdadera situació de S. Pere Desplá es en los ayguavessos oposats y á una distancia y elevació considerables de la riera. Desde aquest punt lo Montseny s' aixeca en direcció S. quasi justa, prenent per punt de mira las Agudas.

A las 3,15 min. tornavan á marxar cap al *Pla d' en Riera* (1 h. 43 min.) (las 3.22 m.) parantnos novament á la font *de la mina* pera berenar, (las 3,26 m.) (1 h. 47 min.) fentho y descansant allí 20 minuts.

Altra vegada nos posavam en camí á las 3,46 y á las 3,54 veyam á la esquerra, (1 h. 55 min.) á baix d' un fondal la casa nomenada *can Dorca*, faldejant lo nostre camí lo turó d'en Puig fins al *Pla de Paré* (las 4,07) (2 h. 8 min.) ahont trobárem una casa rodejada de conreus. Desde aquest coll la vista enfila una vall d' efecte grandíós que aflueix al rieral de Arbucias, sobre 'l que s' aixeca á l' altra banda de la nostra situació la colossal montanya de Matagalls. En direcció distinta se torna á veure Joanet y 'l Sot de Arbucias formant part d' un extens panorama.

Lo camí passa per bosch d' alzinas y brossa y continúa per terra de sauló; puja després soptadament travessant una boscuria deliciosa.

A las 4,28 arrivavam á la casa nomenada *la Fábrega* (2 h. 29 m.) y 7 min. després entravam al

PLA DE LAS ARENAS, (2 h. 36 min.) elevada planura d' ahont parteixen ayguas á quatre rieras distintas totas im-

portants, que son: cap al N. las de la riera d' Osor, al S. las de la d' Arbucias, al E. las de la riera de Sta. Coloma y al O. la riera d' Espinelvas tributaria de la Riera Major, quina conca forma lo cor de las Guillerias.

Lo nom d' aquest pla 's deu sens dupte á la circumstancia de estar lo terreno format de sauló lo mateix que 'ls que haviam travessat, durant la ascensió, desde Arbucias y consemblant al que 's troba en l' ayguaves del Montseny que forma 'l marge dret de la riera d' Arbucias.

A las 4,45 (2 h. 46 min.) trobárem la unió al nostre, del camí que desde Arbucias passa per *can Moragas*, ahont nasqué lo famós patrici d' aquest nom que tots coneixeu, y passárem per una casa dita *Los Cortals*. A las 4,53 (2 h. 54 min.) se unía tambe al nostre camí l' antich camí de ferradura que parteix de Vich (3 h. 01 min.) cap á Sant Hilari y á las 5 arrivavam á la partió de las ayguas de la riera d' Osor.

L' aspecte del territori revela ja una considerable altitut, passant lo camí entre herbeys y ayguamolls y claps de ginesteras. Alguns turons baixos del entorn están cuberts de bosch de roures y castanyers.

A las 5,05 (3 h. 6 min.) trobárem lo camí de carruatje que es continuació de la carretera de Vich, de que vos he donat noticia, y 5 minuts després (3 h. 11 min.) passavam per davant de la *Casota de Matamala*, entre conreus, situada en un coll, desde hont comensárem á veure la montanya de S. Miquel de Solterra que domina tota la vall d' Osor y las Guillerias, la que quedava (3 h. 19 min.) á la nostra esquerra, mentres á la dreta s' extenia tot lo Montseny.

Sortírem del *Plá de las Arenas* descendint pel ayguavés

de la riera d' Osor entre boscos de magnífichs castanyers y roures (3 h. 26 mín.) y á las 5,26 nos trobavam en vistas de S. Hilari, ahont hi arrivárem á las 6 de la tarde (4 h. 1 mín.) havent perdut de vïsta 'l Montseny y ovirant sol-sament lo cim de la montanya de S. Miquel de Solterra, puix la vila está ensotada entre unas vessants cubertas de feixas de conreu.

La situació panoràmica de la població es trista, puix cap arbreda important intorromp á las fredas escalas de feixas, pero dech apressarme á dirvos que per la banda contraria al punt per hont nosaltres hi entrárem, dins la canal de la riera d' Osor, que passa pel peu de las casas, s' hi troban paisatjes agradosíssims, que, junt ab las saludables y riquísimas ayguas minerals, justiflean la concurrencia de forasters á aquella localitat.

S. HILARI SACALM.

S. HILARI SACALM, v. de 1971 habitants, segons lo cens oficial (1), es cap d' ajuntament, del partit judicial de Santa Coloma de Farnés, provincia de Gerona y bisbat de Vich.

Conté duas fondas: *cal Roig* y *cal Costa* (pensió diaria unas 5 ptas.). Hi ha també duas posadas mes modestas: *cal Garriga* y *cal Famadas* (preus mes módichs.)

La considerable affluencia de forasters encareix estrordinariament los preus de las habitacions durant la temporada d' estiu, segons noticias que tinch per diferents

---

(1) Segons una nota que m' ha facilitat lo Sr. D. Narcís Poudevida, soci delegat de la nostra Associació, la població de dita vila es de 2100 habitants. De la nota expresáda transcrich moltes de las noticias que continúo referents á S. Hilari.

conductes, sols fent un veritable sacrifici pecuniari es possible disfrutar de las saludables ayguas de S. Hilari prop de la deu.

Aquest abús, de que la vila á que 'm refereixo no es pas lo sol exemple, es enterament contrari als interessos de la població, ja que la ganancia que quatre particulars pugan obtenir espoliant als forasters es una pura miseria en comparació á la general prosperitat que 'n naixeria si aquestos hi acudissen, tant per las ayguas, com per un tracte á preus moderats.

Així resulta que sols hi van aquells que ho necessitan de tota necessitat, mentres los que poden prescindirne, gastar per gastar, se 'n van al extranger ahont per iguals diners troban comoditats que aquí estem lluny-encara de poder proporcionar, ja que ni vias de comunicació fàcils, ni fondas ben establertas, ni agradables diversions podem oferirlos, ni savém tampoch encara treure partit de las naturals bellesas del pais.

Una usura desmesurada, un tracte limitat á lo indispensable, privarán para sempre 'l foment de las localitats, no escassas á Catalunya, que, com S. Hilari, posseheixen elements valiosissims pera llur prosperitat.

Com á questió que interessa á la riquesa general, crech que las autoritats deurian interposar una influencia reguladora en aquestos assumptos conduint la iniciativa particular pel camí de lo just y de lo enrahonat que fora ensemps lo camí de lo convenient.

Durant la temporada de las ayguas, que es desde primers de Juny fins á mitj Setembre, hi há unas 50 casas que llogan pisos y habitacions amobladas y lo demás necessari pera las familias. Aquest servey es caríssim, ab relació á lo

PERTENECEN A LA BIBLIOTECA DE LA UNIVERSIDAD AUTÓNOMA DE BARCELONA
ATENCION MARCELO

D' EXCURSIONS CIENTÍFICAS.

que realment val, lo qual ha motivat lo renaixement de la població d' Arbucias, en competència ab S. Hilari, lo que es exemple de lo que tinch indicat abans.

Hi ha també á Sant Hilari dos cafés ab billar y altres jochs, ahont se serveix lo acostumat en semblants establiments.

Com á establiment de diversió deu citarse lo *Tivoli Hilariense* ab café y billar y ab un teatret en que treballan quadrets de declamació ó *zarzuela* en la temporada d' estiu.

Passem ara á ocuparnos de las ayguas medicinals que donan la vida á S. Hilari. La célebre *Font picant* se troba á una hora de la vila, cap avall de la riera d' Osor, en un lloch deliciosíssim, que despres tindré ocasió de descriure, y fou descuberta per un bou, segons la tradició que mon company lo Sr. Farnés vos farà coneixer.

Aquestas ayguas, que 's prenen ab beguda surten de diverses deus prop de la canal de la riera, y á una y altra banda d' aquesta hi ha dos establiments: un existent ja fá anys ab fondas, restaurant y café, tot ben servit, (pensió diaria de manutenció, 6 pesetas; habitacions, 3 y 4 pesetas) y un altre en construcció. La temporada dura del 15 de Juny al 15 de Setembre.

Deuhen clasificarse aquestas ayguas com *Acidulo-feruginosas-bicarbonatadas* y presas ab la regla convenient son de efectes maravellosos pera la curació dels *cálculs vessicals*, (mal de pedra) *catarros vessicals*, *afeccions del ventrell*, del *fetje* y altres.

L' anàlisis d' aquestas ayguas, practicat per l' il·lustrat Director de la Escola industrial y catedràtic d' anàlisis química de la meteixa Dr. D. Ramon de Manjarrés dona per cada litre d' aygua los següents elements.

Acit carbónich lliure.	2 grams	231
equivalent á	1 litre	338
Carbonat sódich.	0 grams	2412
Carbonat ferrós.	0 »	0177
Carbonat cálcich.	0 »	5970
Carbonat magnésich.	0 »	0071
Alúmina.	0 »	0059
Acit fosfórich.	0 »	0083
Silice.	0 »	0361
Sulfat cálcich.	0 »	0073
Cloruro cálcich.	0 »	0016
Cloruro magnésich.	0 »	0078

A més hi ha duas molt bonas fonts ferruginòsas quasi tocant á la vila y altras d' aygua natural molt ricas y agradables.

Lo Dr. D. Francisco Poudevida, que fá mes de 40 anys té sa residencia á Sant Hilari, escrigué una Memoria referent á ditas fonts medicinals, quina memoria se troba de venda per 50 cént. en la confitería de D. Narcis Poudevida en la meteixa vila.

Las comunicacions postals se mantenen per un correu diari que surt á las 10 del matí y arriba á las 4. 30 de la tarde, hora en que 's reparteix la correspondencia.

Entre Vich y Sant. Hilari, durant l' estiu, (de mitj Juny á mitj Setembre poch mes ó menos) fá lo servey de transport de passatjers un cotxe-dilligencia que surt de Vich una hora despres de la arribada del primer tren que vé de Barcelona, arrivant á Sant Hilari ab 6 horas de viatge proximament.

La fundació d' aquesta vila data segons sembla del si-

gle XIII ó XIV y s' anomena Sacalm, per esser en aquells temps la més prospera al lloch ahont s' edificá la vila, la antiga casa que s' diu *la Calm*.

Situada la població en los ayguavessos septentrionals y secundaris del Montseny, á quin massis van units pel Coll de Cerdans, y en lo naixement de la riera d' Osor, está voltada de llochs deliciosos y de montanyas cubertas de boscos de castanyers, avellaners, roures y alzinas disfrutant d' un clima sech, saludable y molt fresch.

L' aspecte interior de la població es per ara y tant una mica mesquí per conservar encara la fesomia montanyesa, així en lo estret com en lo tortuós dels carrers, no obstant s' hi entreveu una tendència á rejuenir-se y en las aforas s' hi notan algunas casas modernas y ben construïdas. Té tres plasas, deu carrers y tres arrabals y un passeig en direcció á la *Font vella* que 'n dista 2 kilòmetres.

La festa mayor s' hi celebra á 29 d' Agost, y ademés tres firas: lo 14 de Janer, lo diumenge despres de la Candelera y lo 24 de Juny.

La instrucció pública hi está molt atrasada, puix no hi ha escolas públiques ni mestres.

La gran majoria de la classe treballadora está ocupada tota la semana en los boscos, en la confecció de *rodells* ó cercols de bota y en serrar fusta de botada, en lo qual consisteix la principal indústria de la localitat. Duas societats de socorros mútuos, constituïda una pels *serradors* y altra pels *roders*, han conseguit ferse elevar los preus de son penós treball, que fins ara havia estat mesquinament recompensat.

Los encontorns de S. Hilari son preciosos, haventhi especialment innumerables alturas y turóns desde 'ls quals

se dominan magnífichs panoramas; citaré entre altres *La miranda* y la *Roca d' En Plá*.

Notables son las excursions que poden ferse desde la vila deventse citar, com la primera, la ascenció al Montseny que sol ferse pujant per Viladrau y Sant Segimon y baixant per Santa Fé á Arbucias pera retornar desde aquesta població á Sant Hilari. La ascenció á la montanya de S. Miquel de Solterra es també notable, tant per los magnífichs paisatges que 's presentan durant lo camí y los espessos y extensos boscos que s' atravessan, en los que viu y es cassat lo senglar, com per lo grandió panorama que s' ovira desde 'l cim quins primers termes forman las montanyas de las Guillerias. Pera aquestas excursions, com á escepció del camí de Vich tots los demás afluents á S. Hilari son de ferradura, poden llogarse matxos, que costan 5 ptas diarias y la mautenció del mosso.

Los referits camins son bastant dolents per lo general, estant sols en bon estat lo camí de carruatje de Vich en la part que correspón á la provincia de Barcelona, que com he dit abans, ocupa uns 25 K. dels 31 que forman lo total trajecte.

Las poblacions colindants ab aquesta vila y las distancias que d' ella las separan per camí de ferradura son:

al N.	Osor, (S. Pere de).	2 h. 30 min.
«	Carós, (S. Marti de) camí difícil á las cavalleries, es una parroquia situada en lo centre de las Guillerias.	4 h.
S.	Arbucias (baixada).	2 h.
O.	Viladrau á la falda del Monseny.	3 h.
«	Espinervas (en l' antich camí de Vich)	2 h.

tots per camins de ferradura, alguns bastant dolents.

A S. Hilari nos allotjarem á la fonda de Cal Roig ahont nos donáren bastant bon tracte ates á que no estavan encara preparats pera rebre forasters. Allí passárem la nit esperant la matinada següent pera ficarnos á las Guillerias, part principal de la nostra excursió, y quina descripció mereix capítol apart.

LAS GUILLERIAS.

Són las Guillerias una extensa comarca montanyosa que las ayguas del Ter ficantshi com un tascó en una roca parteixen en duas meytas: y si bé no poden precisarse sos límits, com en general no pot ferse aixó ab casi cap de las comarcas naturals que coneixem; malgrat aixó, vos diré que venen compresas dins las vessants d' abdos marges del citat riu comensant desde Roda cap á Orient fins al famos Pasteral d' Amer, no tenint per exacta la opinió que tenen alguns de que estigan sols compresas en la conca de la riera Major, ja que en los pobles de la banda esquerra del riu, oposada á la vessant de dita riera, los naturals del pays están conformes en que pertanyen á las Guillerias, com tambe hi estan los de la vall d' Osor, á mes de que així ho proclama la configuració del pais.

L' aspecte d' aquest es abrupte y selvatge, cubert de boscos, trencat per fondos barranchs, dominat per singles colossals, molts d' ells tallats á plom com inmensas murallas; tals se presentan los de Tavertet, de S. Joan de Fábregas y especialment lo del Far.

Ab tot lo expresat compendreu que la nostra excursió no devia titularse, en rigor, á las Guillerias, sino mes be á una part, y encara petita de las Guillerias, puix sols re-

correguérem un tros de la riera d' Osor, pujárem á la montanya de S. Benet ó de Porta-barrada, que separa la vall de dita riera de la Canal del Ter y baixant al fons d' aquesta seguirem lo riu fins á Amer.

Lo recorre las Guillerias no es donchs empresa de poch temps sino que requereix alguns dias y no poch dalit.

Seguim ára la nostra excursió.

DE SANT HILARI SACALM Á SUSQUEDA

pel collet de Carós.

A las 7. 15 min. del matí del dia 24 sortiam de S. Hilari, dirigintnos pel camí que passa pel davant del cementir de la vila y conduheix á la riera d' Osor que travessárem per lo marge de la dreta. A las 7 20 (5 min) nos trobavam entre mitj d' una albarda preciosa plantada en verdejants pradells á la vora de la corrent, mentres en las immediatas vessants los espessos boscos de petits castanyers vestian la montanya com d' un borriçsol.

Passárem y repassárem la riera per palancas, fetas de mitjos tronchs d' arbres, y la vall se estregué (7.35) (20 minuts) aixecantse al fons la pesanta montanya de la Gavarra ahont se troba situada la casa d' aquest nom, tot pertanyent á la inmensa propietat del Subirá, quina casa principal radica en lo ayguaves del S. E. de Sant Miquel de Solterra, estenentse las terras fins á Amer.

Precís es venir á las Guillerias pera trobar aqueixas propietats que ocupan l' espay d' horas y mes horas y abrasan valls y montanyas d' extensió colossal. Tots los recursos de la vida s' enclouhen dins las parets de la gran masia, veritable casa senyorial que té per vassallas totas

las demás que s' escampan per la propietat y blanquejan entre 'ls boscos com cabretas capritxosas rebeladas del remat.

Á las 7.50 (35 min.) passavam altra vegada 'l riu, entre boscos de tall, deixant á poch lo camí, que fins á aquest punt es de carro, pera eutrar en lo ordinari de ferradura y 10 min. després (45 min.) repassavam la corrent prop d' un molí, per l' interior del qual y per un petit pont de pedra que té sobre la riera nos trasladavam novament á la ribera dreta.

Á las 8.05 min. (50 min.) arrivavam á la petita iglesia de Montsoliu, de forma románica, molt senzilla y arrebossada de cals; son campaneret es quadrat y té una teulada á quatre vessants que 'l fa rematar en punta; aquest paisatge, es bonich y digne de copiarse en una de las mil capritxosas y artisticas joguinas maquejadas que veyém pels aparadors ó en un país de bano. La iglesia es anexa á la parroquia de Sant Hilari, y son interior res ofereix digne de menció.

Passat Montsoliu tot seguit s' entra en un fons encisador de castanyers y verns, entre 'ls que s' escorra anguilejant la riera. Aquí es ahont raja la *Font picant*, com ho indican los edificis que 's presentan entre l' arbreda, als que arrivarem á las 8.15 min. (1 hora).

Lo lloch es deliciós. Altas vessants cubertas de boscos ombrivols l' aisan de tot brugit y moviment; sols l' aygua de la riera fa sentir son remoreig y los aucells refilan dins la ubaga llurs cants festius.

La font de que generalment s' extrau l' aygua picant raja al peu d' una caseta construïda pera son resguart, y á pochos passos hi há l' establiment ahont s' allotjan los malalts

y 'ls que ho fan veure, als preus que vos he indicat abans al parlarvos de la vila de Sant Hilari. Á no tardar s' alserá, també junt á la riera, un altre establiment, pera 'l qual s' estava treballant. Esperém que 'l públich sortirá beneficiat de la competència.

Es d' advertir que la font actual no es única, sino que á lo llarch de la riera se troban moltes comportas que tanquen altrás tantas fonts de la meteixa aygua, lo qual suposa una potencia considerable en lo manantial.

Lo gust del aygua, y parlo per lo que toca al meu paladar, es molt agradable; lo gust de carbónica y 'l de ferro se percibeixen perfecta y distintament.

Deixavam l' establiment á las 8.30. Passat aquest y á certa altura damunt d' un xaragall, que desaygua á la riera per la dreta, se veu una petita galería á modo de balcó rústech, per hont passa un camí de dressera que va á la vila. Lo rieral plé de verns es preciosíssim.

Á las 8.40 passavam entre grans boscos vegent alsarse al fons de la vall la montanya de Sant Miquel de Soterra, y 5 min. després travessavam la corrent pera seguir la vorera esquerra, trobant sempre hermosos paisatjes y sentint lo remoreig del aygua, tantost encaixonada en petits congostos de rocas com mitj partint planells conresats y verdosos clapejats de verns, pollancre y arbres fruyters. Á las 9 passavam per la casa dita *las Illas de Vall* y á las 9.12, davant del *Molí del Boscá* deixavam lo curs de la riera d' Osor pera empendra una ascenció arriscada en zigzag per la pujada del Mas Clavé. Aquesta pujada es penosíssima á mes de que en molts punts es de molt perill, motiu per lo qual es preferible ferla á peu ja que una pota d' un matxo posáda en fals donaría compte de la vida del matxo

y de qui 'l montés Basti dirvos que á poca estona de pujar veyam als nostres peus com en un mapa quasi tota la vall d' Osor, dominada al E S E. pel cim de Sant Miquel de Solterra quina base circumvala la riera. Aquest espectacle es digne d' esser vist.

Durant la pujada haviam reposat 5 min. y á las 9 35, terminada aquesta nos trobàrem en un planell de conreus, pertanyents á las casas de *Coll de Carós*, *Molí de Carbonell* y altres; travéssal un torrentó que deu llansarse á la riera d' Osor per medi de cascates molt altas, puix en curta distancia té de guanyar considerable diferencia de nivell, més, segons nos indicàren no poden veures aquestas á causa d' esser lo terreno inaccessible.

Á las 9.40, entre castanyers, comensavam una nova costa, passant per davant de las casas ditas *lo Carbonell* y *la Coma* y arribant 15 min. després entre bosch de tall, alzinas y castanyers, á un collet damunt del *Sot del Carbonell*.

Per fi, á las 10.03 dominavam lo Coll de Carós.

D' aquest petit coll, que es una depressió de la serra que s' extèn sobre lo marge dret del Ter, parteixen en oposadas direccions dos torrents: l' un, quins ayguavessos acabavam de remuntar, es tributari de la riera d' Osor; l' altre que s' estimba pel barranch ó Sot de Carós desaygua immediatament al Ter. Lo camí que, passant per Serrallonga, antiga casa del famós bandoler, porta directament á Carós, s' endinsa en lo fondal per la má esquerra, mirant al fons del Ter desde 'l coll.

Deixàrem nosaltres aquest camí y recompensats ja de la pujada que acabavam de fer per la contemplació del panorama que s' ovira desde 'l coll, marxàrem en busca de majors horisonts, á las 10.25, per un camí á la dreta, que per

l' ayguaves del Ter, voreja 'l cim de la serra de Sant Benet ó de Portabarrada; aquest camí passa entre espes boscatje, oferint sempre la vista d' un preciós panorama, à cada moment més extens, sobre las Guillerias de la ribera esquerra del Ter y sobre las montanyas que lligan aquestas ab lo Pirineu, que confón allà al lluny sas congestas ab las blancas boyras que recorren l' espay.

La montanya de Portabarrada s' extén desde 'l coll de Carós fins al coll Nafre, situat entre Susqueda, en la vall del Ter, y Osor, en la vall d' aquest nom, y forma part de la muralla que obliga à la riera d' Osor à corre durant llarch trajecte quasi paralela al Ter, essent ensemps la triple divisoria entre aquestas duas corrents y la de la riera Major. L' esquenall d' aquesta serra es estensíssim y lo més important, topogràfica é hidrogràficament considerat, que hi há en las Guillerias de la vora dreta. Son extrém meridional ve à apoyarse en lo meteix Montseny pel coll de Cerdans, puja cap al pla de las Arenas, ahont se' n desprén nna gran branca que forma la montanya de Sant Miquel de Solterra, segueix per las grossas y elevadas masses de la montanya de la Gavarra, descendeix al coll de Carós, s' enfila novament per Portabarrada, torna à baixar al coll Nafre y elevantse per últim à la montanya de Sant Gregori, va à morir en la confluencia de la riera d' Osor ab lo Ter, damunt d' Anglés y la Sellera. Durant aquest curs descriu un arch de cercul de gran raig, quina convexitat mira al N O.

Per costa bastant forta y dominant lo Sot de Carós, nos enfilàrem cap à Portabarrada, cridantnos la atenció, à la banda esquerra del torrent, una casa situada sobre un gros single entre pintat rocam, quina posició y aspecte me re-

cordà la capella de Sant Miquel dels Barretons, damunt del Santuari de Sant Segimon, situat en l' ayguaves septentrional de Matagalls. Suposo que sia la casa ó castell d' En Cabrerola que cita 'l Sr. Osona en un dels seus itineraris de las Guillerias.

À las 11, després d' haver descansat breus moments en una font que raja entre herbeys, arribàrem á la gran collada de Portabarrada, d' ahont se dominan totas las Guillerias y un panorama inmens en direcció al N, puix la part de Mitjdía queda tapada pel meteix turó en quina vessant nos trobavam.

Un grandió cercle de congestas volta l' horisó. Lo forman los cims del Pirineu Oriental y part del Cadi, desprenentsen com grahons descendents d' una escala de titans los cims de la serra de Santa Magdalena, dels que 's destaca l' alterós Puigsacau; venen després los singles dels Ayats; y mes prop los de Taverlet, de Sant Joan de Fàbregas y del Far, vigilan lo curs del Ter que rondinant escorra sa verdosa cinta, allá al pregon, lliscant per una tortuosa canal de granet oberta per son inagotable treball, per sa constancia de sigles. Aquest fou l' espectacle, per excelencia grandió, de la excursió; impossible es donarvos idea d' aquell embull de montanyas d' extranya formació que 's presentaren á la nostra vista, notantse especialment, ja que 'ls teníam mes aprop, la muralla de Sant Joan de Fàbregas, que sembla la ruina d' un castell fabulós, y la extensa singlera del Far, terminant en una asperó com proa inmensa d' un colossal vaixell acorassat que hagués perdut l' arboladura en aquella tempestat d' onadas de pedra.

A las 11,10 eram á lo mes alt de la collada y havent rodejat lo turó que quedava á la dreta del camí, mentres á

la esquerra la vista s' endinsava fins al riu, comensàrem á baixar per un altre collet entre rocas, á las 12,26, desde ahont tinguérem novament á la vista la montanya de Sant Miquel de Solterra: de manera que á la esquerra, als nostres peus, dominavam lo Ter, á la dreta contemplavam la riera d' Osor vigilada per la fosca massa de la citada montanya y al davant se' ns presentava una forta baixada que va á parar al coll Nafre, alsantse á la altra banda d' aquest, la montanya de S. Gregori, en quin cim s' ovira un santuari.

A las 11,45 veyam Osor, pintorescament colocat prop de la riera entre camps, prats y arbredas, faldejant ara lo nostre camí los ayguavessos de la ribera esquerra d' aquella desde 'ls quals passàrem novament als de la dreta del Ter y per una rapidissima baixada arrivàrem al Santuari de la Mare de Deu del Coll, á las 12,10, desde quin punt comensàrem á veure Susqueda, terme de la nostra etapa del dematí. A la tarde confiavam pujar al Far, "si podiam trobar cavalleries á Susqueda, puix l' estat de las forsas de la major part dels expedicionaris no era prou satisfactori pera arriscarse á fer á peu una pujada de 3 horas. Aquest desitj no pogué satisferse perque las poquíssimas cavalleries que hi ha á Susqueda eran á treballar en las terras vehinas y per tant no estiguéren disponibles á la hora de nostra arribada al poble.

Lo Santuari del Coll es un edifici bastant capás ahont l' excursionista troba regular estada, puix erigida la iglesia en parroquia desde 1879 lo senyor rector de la meteixa ha procurat que hi hagués en lo Santuari lo menester, habilitant 17 llits pera 'ls pelegrins y viatjers que hi troban ademes los queviures necessaris pera ferhi estada.

La iglesia es románica preciosament conservada en l' exterior que té un senzill y sever aspecte. Lo Sr. Aulestia tragué un dibuix de la típica portada surmontada per un campanar d' espadanya.

SANTUARI DEL COLL D' OSOR.

(Dibuix de Pahissa, d' un croquis de D. A. Aulestia.)

Segons un opuscullet, que s' troba en lo meteix Santuari titulat «Relació històrica de la fundació de la Capella erigida en honor de Maria Santissima baix lo titol del Coll de Osor en lo bisbat de Vich» — Vich, 1883, fou D. Benet de Cabrera lo fundador del Santuari á principis del sigle x, qui ferit pels moros en un combat s' encomaná á la Mare de Deu del Coll, la que segons la tradició se li aparegué

curantli acte seguit la ferida y li ordená que seguís combatent contra 'ls moros sobre 'ls quals obtindria victoria complerta, y manifestá la seva voluntat de que en son honor fassés una capella en lo meteix lloch del prodigi, en la que concediria gran nombre de gracias á quants las demanassen, dit lo cual desaparagué. Efectuat tot tal com ho conta la tradició, D. Benet se presentá al monastir d'Amer manifestant son desitj d'executar la obra del Santuari y l' Abat de dit Monastir li prometé enviarhi, tan tost estigués edificat, alguns monjos pera que habitessen aquell lloch. Y conta també la tradició que al tractar d'empendre la obra se trobá en lo meteix lloch tota la pedra necessaria ja tallada y arreglada á punt d' obrarla. D. Benet de Cabrera senyalá rendas al Santuari y lo bisbe de Vich consagrà la iglesia, no citantse en l' opúscul la fetxa d'aquesta cerimonia. L' Abat d' Amer cumplí també sa promesa envianthi monjos que habitaren lo Santuari fins al any 1482.

Desde 'l sigle xi s' otorgaren per los prelats de la Iglesia gran nombre d' indulgencias pera 'ls que visitassen lo Santuari y fessen alguna almoyna en determinadas festas.

Lo dia 8 de Setembre s' hi celebra un aplech al que concorren los pobles envoltants.

Recorregut l' edifici, en quin interior sols trobárem indicis de la primitiva construcció, puix las afegiduras posteriors han fet desapareixer lo que podia interessar; vista també la iglesia en que sols hi poguérem veure ex-votos y presentallas de cera; compràrem goigs y exemplars del petit opuscul citat, així com també alguns recorts piadosos pera las respectivas familias y nos despedirem del amable

senyor rector desitjosos d' arribar lo mes aviat possible á Susqueda.

A las 12,45 emprenguerem una baixada rapidíssima cap al llit del Ter, travessant un bosch de castanyers tan colossal, que pera abrassar la soca d' algun d' ells se necessitan los brassos de quatre homes junts. Passat aquest bosch seguirem baixant per entre bosch de tall, fins que á la 1,37 travessárem lo torrentó que baixa de Coll Nafre trobanti una boscuria deliciosa que 'ns convidá á reposar alguns moments. Ja desde aquest punt lo terreno planeja, trobantse desseguida 'l riu que 's segueix per alguna estona per son marge dret y 's travessa á poch davant de Susqueda per un magnífich y airós pont antich de pedra, quina construcció sembla del sigle XIII; está construhit á duas vessants y 'l forman quatre archs: un de molt elevat dessota 'l vértice del pont, dos de colaterals y un altre bastant mes petit á la banda de Susqueda.

SUSQUEDA, ahont arribavam á la 1,50 min., es un poble cap d' ajuntament que forma ab S. Marti de Cantallops (ó de Sacalm) á 1 h. 45 min., ab 809 habitants; té iglesia parroquial quin edifici res ofereix de notable en son exterior acusant una construcció románica desfigurada per obras posteriors. Pertany Susqueda á las Guillerias, al partit judicial de Sta. Coloma de Farnés, al bisbat de Vich y á la provincia de Girona.

Lo clima es calent, com que está ensotat entre grans montanyas per totas bandes á causa de lo molt tortuós que es lo curs del Ter, no haventi specials malalties fora del cretinisme que causan las ayguas, donchs hi ha alguns habitants ab goll.

Forman la població uns poch escampats rengles de

casas y moltas d' aquestas aisladas. Hi ha hostatje á *can Marés*, tenda de queviures habitada per una familia molt amable y servicial.

Las comunicacions son totas per camins de ferradura detestables en general y aixó no obstant las cavalleries no hi abundan; ja vos he dit lo que nos passá en aquest punt. Lo correu se reb d' Angles anant á Susqueda per Osor y coll Nafré.

Res mes de particular interessant al art ó á la arqueologia se troba en aquest poble com no sia una *torra ab voltas* de que sens doná noticia á can Marés situada á 15 min.; sens dúpte algun vell castell en ruina. Se 'ns indicá també la existencia d' un altre castell dit Castell de Fornils en terme de S. Martí de Cantallops.

Los principals grupos de casas que forman lo poble, entre las que hi ha la iglesia y l' hostal citat, se troban situats en la marge esquerra del Ter en un planell conreat y en la confluencia de la riera de Sallent ó de Rupit que desaygua al citat riu desprenentse dels ayguavessos del Far. Sobre aquesta riera, tocant al poble hi ha un pont també antich y remontant son curs á 2 horas de distancia, y abans d' arribar al poble de Rupit, se troba lo magnífich Salt de Sallent cascata molt notable que val una excursió.

Altra excursió interesant es la que pot ferse al Far, extens pla voltat d' un single esgarifós de que vos he parlat abans. Es pais digne d' esser estudiat pels geólechs. Lo santuari del Far dista 3 horas de Susqueda y 's veu de lluny blanquejar, com si fos realment un farell de dia, colcat á la vora del abisme, dalt de la proa que, com vos he indicat, forma aquella montanya, al interposarse entre

la corrent del Ter y la del Riubugent de quina hermosa vall tindrè ocasió de parlarvos després.

Encara que no he estat dalt del Far, no puch deixar de fer mevas las indicacions d' altres excursionistas tocant al magnífich panorama que desde 'l Far s' ovira. Ha d' esser quelcom de semblant ab lo de la miranda de Sant Geroni de Montserrat en quan á lo vertiginós de la posició del observador y en quan al pais que l' envolta, dada sa estranya accidentació, ha d' esser molt superior á aquell.

Posat á la porta del hostel de *can Marés* y mirant al marge oposat prengui la orientació del punts següents: á SE. lo coll Nafré, S. just lo Santuari de la M. de D. del Coll y SO. lo cim de Portabarrada ó de S. Benet. Lo Far no 's veu desde 'l poble pero se troba en direcció al N.

Las distancias entre Susqueda y los pobles circunvehins son:

á N.	Las Planas.	3	horas.	
á NE.	{ S. Martí de Cantallops.	1	»	45 min.
	{ Amer.	3	»	
á E.	La Sellera.	3	»	
á S.	Osor.	2	»	
á O.	Carós.	2	»	
á NO.	{ S. Joan de Fábregas.	2	»	15 min.
	{ Rupit.	2	»	45 »

DE SUSQUEDA A AMER.

Deixada corre la ascensió al Far determinárem trasladarnos á Amer seguint lo congost del Ter, ahont contavam trobar bonichs paisatges.

En efecte, després de un dinar habilitat ab caldo concentrat que portavam, unas truytas y alguna friolera mes que pogueren oferirnos á *can Marés*, sortiam de Susqueda á las 3,50 de la tarde travessant á poch la riera de Rupit per lo pont que he citat, seguint lo marge esquer del riu que no abandonárem en tota la tarde.

Lo cami, que sembla deuría planejar, molt lluny d' aixó tan aviat passa per las grans masses graníticas que forman lo canal del riu, com s' enfila á considerable altura y corra per la vora de precipicis d' alsada considerable que fan pór de pasar á cavall.

L' aspecte del país es estrany, puix lo Ter corra sempre per una roca granítica plena de grans estrias produhidas per las ayguas ó per los blochs y pedras que aquéstas arrastran; l' areny del riu es donchs tot éll de roca viva en extrém pulida y té un color de perla pujat que contrasta vivament ab las masses vertfosch que forman los espadats marges, presentant detalls de paisatge de raríssim aspecte.

A las 4,10 passavam vora del lloch nomenat *las Pasteras*, estreta canal per hont se llensa ab un sol salt tot lo riu. Més avall trobárem la petita capella de S. Miquel del Bardé, y una hora després de las *Pasteras* nos parárem á beure en un petit torrent. Seguírem baixant pel costat del riu veyent las casas de *can Tarrats*, sobre la riba dreta, y *can Rabionet* en la nostra banda, y passárem á las 5,26 per altra casa dita *lo Campás del Bisbe d' Amer*, crech perque pertany á un propietari d' aquella vila que li diuhen «lo Bisbe.» A 30 min. d' aquesta trobárem la *Bauma de la Illa de Lloret Selvatje* y poch després, sobre lo marge dret, veyam alsarse las rocas que forman la *Bauma de Montglos*.

A las 6,05 poguerem contemplar dalt d' un single vehí la iglesia del poblet de Lloret Selvatje. Una tradició molt interessant poetisa aquest llogaret, tradició que lo senyor Farnès, encarregat d' aquesta tasca, vos contarà oportunament.

Lloret Selvatje ó Lloret de la Montanya, que d' abduas maneras s' anomena, essent més vulgar lo primer nom, justifica, per sa situació, l' apelatiu que la veu popular li ha donat. Está agregat á la vila d' Amer, y conta molt pochs habitants. En sa petita iglesia hi celebra missa los días de precepte un capellá de la vila citada.

5 min. més avall raja de las penyas que tocan á l' aygua del Ter, una riquíssima font d' aygua picant de condicions quasi iguals á la de S. Hilari. ¡Llástima que la falta de comunicacions sia causa de que 's perdi aquest tresor de salut y que tingám d' incorre encara una vegada en la vulgaritat de queixarnos de lo mal administrat que 's troba aquest desgraciat país!

Proseguint lo nostre itinerari ab aquellas alternatives de pujadas y baixadas prou fortas y seguidas pera acabar las forsas d' un home y la paciència d' un sant, á las 6,23 passavam pel davant de la casa nova de Lloret y entrant 15 min. després en un gran bosch d' avellaners, nos dirigirem á guanyar una soptada colzada del riu, lo que conseguirem al temps que la fosca ho invadia tot. Seguidament comensárem á baixar la costa coneguda per la *Pujada de ca la Mort*, nom tétrich, que á la hora baixa en que 'ns trobavam me feu malíssima impressió. Eran las 6,47 al comensar lo descens, y á las 7 passavam per davant del *Pasteral*, apenas visible entre la fosca, pero que 'ns deixava sentir l' atronador soroll que produheix

lo Ter al despedirse de las Guillerías, ahont s' ha vist violentament encaixonat y ahont ha fet un curs encongít y afanyós pera l'ensarse lliure, placent y tranquil á fertilisar y donar vida als plans hermosos que voltan Girona, la immortal, y als preciosos camps y jardins del Ampurdá.

Com arribárem á Amer jo no ho sé pas, perque no veyá gayre bé res. Recordo, com en somnis, un magnífich pont en construcció destinat al ferro-carril de Girona á Olot; unas taronjas que 'ns apagaren la abrusadora set sentats en un marge de desconeguda fesomia; arbres, quins brancatjes cuberts de fullas, semblavan engolirnos; y per fi, una vila perduda en las tenebras que 'ns mostrá al acabar lo nostre romiatje alguns llums inconstants que 'ns serviren de guia pera evitarnos de passar la nit á la serena.

Axi arribárem á la vila á las 8 y 10 minuts de la nit, trobanti lo nostre company Sr. Castellet, procedent de Girona, ahont se separá del Sr. Llopis, qui retorná desde allí á la nostra ciutat.

AMER.

LA CASCATA DE SANTA MARGARIDA.

Bo y franch hostatje se 'ns doná á Amer en la fonda dita *Ca la Fernanda ó den Garriga*. Allí revinguerem las nostras forsas gayre bé acabadas per la penosa jornada del 24. En la vesprada d' aquest dia, sentats á la vora del foch, á prechs del nostre bon company Farnés, comensaren á contarnos algunas tradicions y quentos populars de la encontrada, preludi de lo molt que s' ocupá d' aquesta

materia lo citat senyor durant lo mati del dia següent, aprofitant la felis casualitat d' haver trobat un bon vellet que 'n sabia á desdir.

Mentres aixó feu lo Sr. Farnés, lo mati del 25 lo Sr. Auléstia inquirí las noticias que copió més avall, referents á la vila d' Amer, seguint fidelment las instruccions contingudas en lo *Manual del Excursionista*, y formant un recull de datos sumament interessants. Vejéulos aqui:

FONDAS: *Ca la Fernanda ó Garriga*, carrer de S. Benet: Pensió diaria, 4 pessetas; servey á la carta; cuyna á la catalana y á la francesa; dormir, 50 cénts.—*D' En Soler*, á la Plassa: Pensió, 4 pessetas; servey á la carta; cuyna á la catalana; dormir, 50 cénts.

HOSTALS: *D' En Cigala*, carrer de Pedreguet; *del Cosinet*, carrer Nou; *D' En Junquera*, Plassa de S. Miquel.

CAFÉ: *de la Aurora*, carrer de Pedreguet.

AYGUAS MINERO-MEDICINALS: *Font del Pasteral*, picant ferruginosa; *Font del Colomer*, 2 deus, una magnesiana, y altra sulfurosa, picants. Se serveixen á domicili per donas que van á buscarla per una módica retribució.

TRANSPORTS: De viatjers: 3 tartanas diarias á Girona, surten á las 6 del mati y retornan á las 6 del vespre. Son empresaris, l' Ayano Gran, carrer de Pedreguet; l' Ayano Xich, Plassa; y lo Xerrich, carrer del Mitj. Preu: 1 peseta 50 cént. per asiento.

Pera lo transport de mercancias, hi ha 5 carros que van á Girona y á Sta. Coloma de Farnés y viceversa.

Ademés hi ha la tartana ordinari que fa 'l servey ab dita població. Surt de Ca la Fernanda diariament á mitj dia: 2 pessetas per asiento.

Hi ha també cavallerías de lloguer.

Situada la vila prop del Ter, en son marge esquer té una barca pera comunicarse ab lo marge oposat, davant de la Sellera. Preus: 6 ó 12 cénts. per persona, 25 cénts., 50 cénts. ó 1 pesseta per carruatje, segons classe y nombre de cavallerías.

En lo nomenat carrer de Vall se troba la Administració de Correus. Las cartas se recullen á las 2 de la nit y se reparteixen á las 4 de la tarde.

Las oficinas de la Casa de la Vila, situada á la Plassa, están obertas de 9 á 11 y de 2 á 4.

La rectoría está en lo carrer de S. Benet, y hi ha un Hospital en lo de Pedreguet.

Quatre casinos y duas salas de ball, son los establiments de recreo d' Amer.

Los primers, á la vegada centres de lectura, son:

Lo del Centro y *lo del Comers*, abdós en la Plassa; *lo Amerense*, en lo carrer de Vall; y *lo de la Amistad*, en lo passatge que 's troba entre la Plassa de la Constitució y la de S. Miquel.

Las duas salas de ball, ahont s' hi montan ara teatres, son: la *d' en Soler*, en la Plassa, y la *d' en Altarriba*, á la de S. Miquel.

D. Francisco Valenti, té 'l petit negoci de banca que exigeixen las relacions comercials d' Amer.

AMER, vila de 2582 habitants, segons lo cens de 1877, cap d' ajuntament que forma ab los poblets de S. Climent y S. Juliá; parroquia baix l' advocació de Santa Maria, instalada en la iglesia del que fou convent de monjos benedictins; pertany al partit judicial, provincia y bisbat de Girona.

Está situada en la vall y marge dret del Bugent, en la

encontrada (Riubugent ó Ribugent), dit també riu Amer, ahont la vall s' aixampla pera affuir á la del Ter, trobant-se la vila sobre terreno plá en lo fons d' una petita conca formada á ponent per las estribacions més baixas del Far, dalt de las que 's troba lo vehí poble de S. Martí de Cantallops, y cap á orient está limitada per la serra de Sobre-roca, y més d' aprop per los singles de la montanya de Sta. Brígida, titular del Santuari que la corona, quedant oberta la vall de N. á S. per la direcció del Ribugent. Tota aquesta comarca, que forma part de la nomenada vall d' Estoles, está coberta de magnífichs camps, hortas y fruyterars, que donan bó de mirar.

Lo terme d' Amer compren part de las Guillerías y vall d' Estoles, extenentse cap á mitjorn fins á Angles y Bes-canó.

Aquí fou, segons diu Pujades, ahont Carle Magne, després d' haver lliurat una batalla contra 'ls sarrahins y haverlos posat en desastrosa desfeta, fundá un monastir ab lo títol de Santa María d' Amer ó Amerio (amarch), nom que imposá també á la vall, en memoria d' haver sigut amarga als moros aquella jornada.

Refereix Mariana, (1) que en aquest poble per los anys de 1420, s' obriren duas bocas de foch que abra-savan á la distancia de duas tiradas de pedra: d' altra boca, prop de las de foch, diu que sortia una aygua negra que á mitja llegua 's barrejava ab un riu, que discorra esser lo *Sameroca*?, quina olor fétida destruhí 'l poble y matá 'ls peixos d' aquest riu. Ponderant la fetor de l' aygua diu, que 'ls aucells batian las alas al passar

---

(1) Dicc. geog. de Madoz.

per allí, y s' extenia tant que arribava fins á Girona, distant 4 lleguas.

Desseguit 's veu que 'l nom de Samerooca està equivoccat y que potser aludeix á las montanyas de Sobrerooca que 's troban damunt del poble de Sant Climent d' Amer, situat á 1 hora al N E. de la vila. Crech que sería curiós investigar per aquella comarca la veritat d' aquest fet geològich, coetani dels terratremols que somogueren bona part de la nostra comarca y al que dona mes verosimilitut la conformació del pais, ja que 's veu ben clar que las montanyas del Far, Guillerías, vall d' Estoles y Olot han sigut alsadas per inmensas sotregadas volcánicas, estant comprobada per altra part la existencia de volcans en las immediacions d' Olot.

Amer fou repoblada, segueix dihent la cita d' En Madoz, y los francesos la saquejáren y cremaren en desagravi de la victoria que 'ls espanyols havían conseguit sobre llurs armas en 30 de Juny de 1696.

Lo clima d' Amer es molt sá y sech y molt abundant de vegetació la comarca, essent fresch al estiu y de bon passar al hivern per estar arrecerat del vent del N. per las alturas que envoltan la vila.

Es aquesta d' aspecte antich, mes de benestar, y posseheix la plassa mes important de la provincia, la qual está fortificada. Además té la plassa y passeig del Monastir, enllassada ab la Major per un passatge també ab archs. Com á carrers principals deuen citarse lo *Major*, lo *de Vall*, lo *Nou* y lo *del Firal*.

Lo 1.er diumenje de Maig y lo día de la Assumpció s' hi celebren festas majors; lo 24 d' Agost hi há l' aplech de la Font d' En Fábrega y lo 1.e de Febrer hi há altre aplech

al vehí Santuari de Santa Brígida citat, distant 30 minuts de la vila. Los balls son sovint á la plassa, alternantse la sardana ab los balls moderns.

Lo llenguatge dels amerins es clar y corrent sens vicis de pronunciació y lo propi y general de la provincia de Girona. *Son de bona estatura y tipos morenos ab cabell-negre.*

Los edificis religiosos son: la antiga iglesia del monastir de Santa Maria, avuy parroquia, havent desaparegut la antiga. D' aquesta iglesia res dech afegir á lo que en una anterior memoria vos doná á coneixir lo nostre amich Aulestia, avuy digne President de la CATALANISTA. La manera especial de sostenir los archs intermedis entre la nau central y las laterals apoyantlos en quatre columnas aisladas, lo fan un exemplar del arch románich, potser únich en lo nostre pais, mereixent una visita dels inteligents en arquitectura.

Hi há ademés la iglesia de la Pietat y en las aforas sufragáneas á Sant Marsal, Sant Genís y Lloret Selvatje y finalment la repetida ermita de Santa Brígida.

Entre 'ls edificis militars antichs se contan en estat de ruina lo castell d' Estefa y una nomenada Torra de moros á Sant Climent.

Un detall artístich pot admirarse en lo cementiri de la vila, consistent en una notable creu de terme restaurada y colocada en aquell lloch ab molt bon acert.

En la guerra de la Independencia fou destruit lo Pont del Pasteral, obra antiquíssima que es llástima haja desaparegut, tant per la seva importancia arqueològica com per lo servey públich que prestava, tota vegada que avuy se troba Amer en complerta incomunicació de terra ab la

vorera dreta del Ter, tenint que valerse de la barca de La Sella que abans he citat.

Alguns particulars posseheixen objectes d'art, especialment quadros, provinents del monastir.

À poder del Estat passà l' arxiu del meteix, que devia esser important; en la vila 's conservan lo municipal, lo de la parroquia y lo del Hospital en tots los quals se troban pergamins. À més hi há lo del Jutjat municipal de moderna instalació. Un manuscrit se troba en poder del senyor Penoleda quina importancia no hi hagué temps de testificar.

Los edificis y llochs destinats á serveys públichs son los següents: la casa de la Vila; las iglesias citadas; duas escoles públicas de noys y noyas y tres de privadas: una de noyas y duas de noys; ab los mestres corresponents; y estudi de música ab institució de una societat coral. Hi há un hospital; presó en la casa municipal y lo cementiri. Los mercats tenen lloch en las plassas, al aire lliure y dessota 'ls porxos.

La agricultura es la general industria de la localitat, extrayentse dels boscos fusta, cercols de bota y carbó, haventhi á més una gran fabricació de pipas de fumar, de fusta de bruch, que s' exportan á milers de quintars á Prussia y Austria. Se fan també teixits de llana, fil y cotó, per medi de telers á má.

Las relaciones comercials d' Amer ab la comarca se sostenen per un mercat cada dimecres y firas de bestiar, robes etc., en las épocas següents: per la diada dels Reys (6 Janer), per S. Isidro (15 Maig) y per S. Marti (11 Novembre), durant cada una d' aquestas firas dos dias; y duas d' un sol dia que tenen lloch lo primer de Quaresma y lo primer de Setembre.

Detalladas ab lo dit fins aquí totas las noticias y datos que 's refereixen á la vida interior moral y material de la vila d' Amer, las completaré describintvos una costum tradicional y característica d' aquella població.

Lo dimecres de cendra la espayosa plassa bull de gentada; las barretinas vermellas pampalluguejan entre 'ls tons foscos de las vestiduras d' homes y donas. Hi ha fira y per tant animació, bullici, gatsara, malgrat esser lo dia en que l' home s' ha de recordar que 's tornarà la pols de qué nasqué, y es que encara los d' Amer están autorisats per la tradició pera concedir un dia á la vida del cos abans de recloures en la concentració del penitent. Pero com en lo nostre poble generalment las costums tradicionals son judiciosas y severas, àqueixa diada no la solemnisan fent bojerias, sino celebrant una fira y ballant tres sardanas, pero tres sardanas clásicas, homes sols ab exclusió absoluta de las donas; los bastons ficats pel clatell y drets sobre lo plá de la esquena surtan per damunt dels caps coronats per las barretinas de grana, y aquell bosch estrany de bastons roda á compas, ja lentament com en actitud solemne, ja agitat per moviment febril, sempre impulsat per los sons de la copla una vegada patetichs y altre alegres y moguts. Lo poble en massa forma la tanca del cercle ahont la dansa pelásgica te lloch y se daleix en contemplarla y en celebrarla y rendint tribut solemne á la mes remota antigüetat, consagra una vegada mes la tradició, y demostra que si l' home material es pols y á ser pols torna, l' home moral, representació viva d' un poble d' antiga nissaga, se perpetúa á través de las generacions.

Los encontorns d' Amer son bellíssims; així podeu su-

posarho si considereu que s' troba entre las valls de dos rius de curs constant com son lo Ter y 'l Riubugent. Las ombrivolas salseredas, lo borbolleig de las ayguas, las suaus remors de l' oreig que rellisca pel fullam, lo refilar dels aucells, un cel purissim, una verdor de mil matisos qu' encatifa las soptadas vessants de las abruptas montanyas vehinas, sobre las que s' alsa l' inmens murallar del Far, donan á la comarca un aspecte altament pintoresch y fan agradosa la estada en la bonica vall. Empero, entre tants paisatjes preciosos, bé mereixen distingirse dos ó tres llochs de superior atractiu pera l' aficionat als espectacles de la naturalesa.

Lo més proper á la vila, puix com tinch dit, se troba á 30 min. de distancia, es lo cim de la montanya de Santa Brígida, desde hont s' ovira un extens panorama comprhent lo Gironés y l' Ampurdá ab gran extensió de la marina de la banda oriental y limitantlo á Ponent las serras del Far, quin santuari se troba á 3 h. d' Amer, y pot esser objecte d' altra interessant excursió.

Segueix en ordre de proximitat la cascada del Pàsteral, á 1 h., de que he fet menció anteriorment en la present memoria (v. pág. 99); y finalment deu esmentarse la precíossíssima tant com ignorada cascata de Sta. Margarida, en la vall del Riubugent, quina vista me deixá enterament sorprés, ja que no s' oposava que tinguessen á Catalunya una bellesa pintoresca més, de la importancia d' aqueix salt d' aygua.

L' objectiu d' una petita excursió que s' organissá desde Amer entre alguns dels expedicionaris, mentres altres quedavan á la vila pera lo recull de noticias, tradicions, etcétera, fou, donchs la cascata de Sta. Margarida.

En Paulí Fortet, vehí d' Amer, ab una cavalleria, vingué á guiarnos, conduhint algunas provisións pera esmorsar al peu de la cascata.

A las 6. 11 min. sortiam de la població passant pel costat d' un molí y de la fàbrica de pipas, de que parlo mes amunt, tenint al E lo turó de Sta Brigida ab la capella colocada á la vora d' un gran single y sortint per damunt la vall, en direcció al N la tricúspide montanya de las Ansias. En lo poblet d' aquest nom, segon trobo en lo Diccionari geogràfic d' En Madoz, hi ha una imatge y una iglesia antiquíssima y corra entre 'ls vehins la tradició d' haver sigut edificada la iglesia en temps de Carle Magne. Ho indico pera cridarhi la vostra atenció.

Deixárem lo camí de carro que remunta tota la vall d' Estoles, que com he dit es la propia del Riubugent, y va fins á Olot, pera internarnos entre la ombrivola albareda y verdós pradell ahont se troba la Font d' En Fabrega citada també ab motiu del aplech que s' hi fá lo día de Sant. Bartomeu, ballantshi las clássicas sardanas. Hi arribavam á las 6. 35, y 5 min despres ne sortiam pera travessar lo Rinbugent á gual, passant de la vorera dreta á la esquerra.

Lo camí está vorejat d' alsinars, pollancredas y conreus; á má esquerra lo riu baixa saltant per las peladas rocas y domina lo paisatge la serra del Far que alsa sa rara silueta á la altra banda del riu.

A las 7. 05 passavam pel molí d' Oliveras ovirant dalt de la serra, á continuació de la del Far, lo santuari de la Salut per hont passa lo camí de Vich (10 horas d' Amer) Cap al fons de la vall se veuhen las montanyas de sobre En Bas en la encontrada d' Olot. A 6 min. despres tra-

vessavam á gual lo torrent de Rastell que baixa de la montanya de las Ansías y s' aboca al Riubugent.

Trobavam l' Hostal del Fanch á las 7. 15, establiment ab capella dedicada á la M. de D. de Nuria y oviravam després en lo coll que 's forma dessota la gran singlera del Far, la parroquia de S. Martí de Cantallops, camí pera passar d' Amer á Susqueda, mes curt que lo del congost del Ter que nosaltres havíam recorregut la tarde anterior.

A las 7. 32 pujavam la petita costa dita *l' apeyador*, entre bosch de boixos y alzinas, vejent dalt d' un serradet, en lo marge oposat del riu, la iglesieta de S. Genís, sufragànea d' Amer, en la que s' hi celebra un aplech per la diada del Sant.

Per fi á las 7. 50 arribavam á la cascata.

No crech que sia necessari descriurela després d' haverho fet en altra ocasió lo Sr. Aulestia ab son estil precis y distingit, majorment tenint com tinch damunt la taula la fotografia que 'n vaig traure, la que, si bé no dona idea del colorit d' aquell espléndit paisatge, mostra al menys sas líneas y revela la importancia del Salt.

Embadalits, y aixordats per lo soroll que produeix la cayguda del aygua passárem per un caminet que hi ha dessota la cascada. Aquella líquida cortina fent un salt d' uns 12 metres, ampla de cosa de 3 metres, se rebat contra una grosa penya punxaguda y s' endinsa en un extens gorch d' ahont, ja un tant amansida, s' escorra en direcció á Amer. Allí esmorsárem á la vora vora del meteix gorch y ab recansa retornárem aviat á la vila d' ahont era precis sortir á hora hábil pera dinar á Girona y pendre 'l tren que havia de portarnos á aquesta ciutat.

Pera despedirnos ja de la pintoresca é important vila d'

AMER, CASCATA DE SANTA MARGARIDA.—(Fotografiat directe d'una fotografia de D. A. Massó.)

Amer centre natural de variadas excursi6ns y per tant, un dels punts de Catalunya que mes mereixen esser frequents dels excursionistas, continuo una nota de las poblaci6ns circumvehinas, ab las distancias y camins que las separan de la vila:

Son las següents:

Al N.	Las Planas.	2 h.	de carro.
y següent en direcci6 al E.	{	Las Ansias.	4 » 30 m. »
		S. Esteve de Llemana. 2 »	»
		La Barroca.	1 » ferradura
		S. Climent d' Amer. 1 »	»
Al E.	San Juliá den Llor. . .	4 »	»
y següent en direcci6 al S.	{	Las Serras.	1 » 30 m. »
		Contestins.	2 » de carro.
		Bescanó.	3 » »
Al S.	Angles.	30 m.	»
y següent en direcci6 al O.	{	La Sellera.	1 » de carro.
		Osor.	3 » »
		Susqueda.	3 » ferradura.
Al O.	S. Marti de Cantallops.	1 » 30.	»

Y á mes distancia se troban:

Llorá, en direcci6 á

Banyolas. . . . . 3 h. de carro.

Mieras, en direcci6

á Besalú. . . . . 4 » ferradura.

A las 11. 32 min sortiam de Amer despedintnos afablement del nostre soci delegat Sr. Puign6u, qui quedá en remetrens una curiosa lapideta obtinguda per los nostres companys durant sa estada en la poblaci6 pera augment del

nostre Museu. Seguirem un dolent camí de carro que en lo pais ne diuhen carretera. Travessàrem la corrent del Riubugent, á gual, 6 min. despres pera guanyar lo marge esquer y á las 11. 58 eram á la confluencia del citat riu ab lo Ter, del que acompanyàrem lo curs durant llarga estona admirant la magestuositat de la corrent. A las 12. 22 saltàrem á la barca de la Sellera y represa la tartana passavam, á las 12 45 pel mitj del poble ahont s' hi notá una casa de bonica arquitectura gòtica y arrivant á la 1. 12 á Angles férem allí un alto de 8 min.

Desde aquest punt arrenca la carretera en perfecte estat de conservació. Segueix sempre fins á Girona la vora dreta del Ter y ofereix bonichs punts de vista, tant per los paisatges que vorejan lo riu com per las alterosas montanyas de las Guillerias, que á la claror de la tarde destacavan aquell dia llurs massas estranyas blavencas sobre las espessas boyras que vagavan per l' espay.

La carretera té algunas obras notables entre las que recordo un pont de 3 archs sobre un torrent que aflueix al Ter á 15 min. d' Angles, al que segueixen un gran desmont y mur de contenció y defensa.

A las 2. 20 trobavam Bescanó ab son típich campanar y 20 min. despres entravam á Salt, poble unit á lo llarch de la carretera ab lo de Santa Eugenia son vehí.

Per fi á las 3 en punt eram á Girona ahont pot dirse terminava la excursió puix lo ferro-carril s' encarregá de lo demes fins á Barcelona.

Los travalls efectuats en aquesta notable excursió foren:

Per lo Sr. Farnes: recull de las tradicions de las encontradas recorregudas pera ferne un treball especial de que ha donat ja lectura.

Per lo Sr. Aulestia: Dibuixos de S. Pere Desplà y Santuari del Coll; recull de datos referents á Amer y la vall d' Estoles.

Per lo subscrit: Colecció de datos itineraris durant la excursió; observacions barometro-termométricas; fotografia de la cascata de Sta. Margarida

Acompaña á aquesta memoria una nota de las observacions citadas ab la resolució dels càlculs pera obtenir las diferencias de nivell y per consegüent las altituts dels punts visitats.

ANTONI MASSÓ.

NOTA DE LAS OBSERVACIONES FETAS DURANT LA EXCURSIÓ.

Dias 23, 24, y 25 de Mars, temps seré, calma.

Estacions.	Horas.	Temperatura a la sombra.	Barometre.	A.itud aproximada.
Hostalrich.	8. 13 m.	14° c.	755	75.80
Hostal de la Conna.	8. 20 »	»	753	98.21
Arbucias, arribada.	9. 54 »	10	738	266.90
» sortida.	1. 05 »	11	735	
S. Pere Desplá arribada.	2. 45 »	10	693	757.25
» sortida.	3. 15 »	»	»	
Plá de las Arenas (primers ayguavessos del Ter.)	5. »	9	663	1124.68
Sant Hilari arribada.	6. »	7	676	964.37
» sortida.	6. »	4	673	
Coll de Carós.	11. »	13	651	1239.27
Coll de Porta-barrada.	11. 26 »	12	644	1320.08
Santuari del Coll d' Osor.	12. 10 »	»	668	1023.35
Nivell del Ter prop de Susqueda.	1. 40 »	15	721	379.87
Susqueda.	2. 30 »	16	720	391.66
Amer, arribada.	8. 10 »	10	730 1/2	269.81
» sortida.	6. 11 »	8	729	
Cascata de Sta. Margarida.	7. 50 »	12	723	338.57